

УДК 821.162.1Шульц.091
DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2023-91-9>

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНА РЕЦЕПЦІЯ АНТИШУЛЬЦІВСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ БРУНО ШУЛЬЦА)

Маторіна Н. М.

*кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри полоністики і перекладу
факультету філології та журналістики
Волинський національний університет імені Лесі Українки
просп. Волі, 13, Луцьк, Україна
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Ключові слова: *Бруно
Шульц, автобіографічний
дискурс, українське й польське
шульцознавство, модернізм,
літературна критика,
антикритика.*

Творча спадщина Бруно Шульца була й залишається об'єктом постійної уваги критиків і літературознавців у всьому світі, особливо в Польщі й Україні. Художньо-мистецькому доробку Шульца присвячено монографії, різнопланові розвідки, огляди, анотації, рецензії, статті, зокрема й дискусійні, у багатьох з них шульцівський дискурс заналізовано крізь призму сучасних актуальних суспільних потреб тощо. Ставлення до митця завдяки об'єктивним і/чи суб'єктивним чинникам постійно змінюється. Проте дотепер, наскільки нам відомо, у шульцознавстві, зокрема польському й українському, немає досліджень, присвячених узагальненню й систематизації літературно-критичної рецепції творчості письменника антишульцівського спрямування. Тож у статті поставили за мету узагальнити погляди зарубіжних та українських критиків з антишульцівськими візіями його творчості, визначити домінанти й основні напрями таких студій. Це стаття про історію стосунків Бруно Шульца з антикритикою, історію повільної, але впевненої перемоги творчого генія над антишульцівською літературно-критичною рецепцією. У розвідці окреслено періоди літературно-критичної рецепції письменницької спадщини Бруно Шульца в польському й українському шульцознавстві; з'ясовано й узагальнено інформацію про антикритику Бруно Шульца; схарактеризовано вплив таких рецепцій на подальшу творчість митця. Мета й завдання статті зумовили застосування біографічного, порівняльно-історичного, соціологічного методів літературознавчих досліджень, методу літературної антропології, а також елементів еволюційного й психологічного аналізу та теорії впливів. Перспективним вважаємо подальші дослідження діалогів-дискусій з науковцями, критиками, літературознавцями антишульцівського спрямування чи з пересічними читачами, для яких творчість Бруно Шульца дотепер залишається незрозумілою, а тому й неприйнятною.

LITERARY-CRITICAL RECEPTION OF THE ANTI-SCHULZ TREND (BASED ON THE PROSE WORKS BY BRUNO SCHULZ)

Matorina N. M.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Applicant at the Department of Polonistics and Translation
of the Faculty of Philology and Journalism
Lesya Ukrainka Volyn National University
Voli ave., 13, Lutsk, Ukraine
orcid.org/0000-0001-6012-5663
n.m.matorina@gmail.com*

Key words: *Bruno Schulz, autobiographical discourse, Polish and Ukrainian Schulz studies, modernism, literary criticism, anti-criticism.*

The creative heritage of Bruno Schulz was and remains the object of constant attention of critics and literary experts all over the world, especially in Poland and Ukraine. Schulz's artistic and creative heritage is the focus of monographs, diverse investigations, and studies, reviews, annotations, articles, including debatable ones, in many of which the Schulz discourse is analyzed through the prism of contemporary urgent social needs, etc. The attitude towards the artist is constantly changing due to objective and/or subjective circumstances. However, until now, as far as the author knows, in Schulz studies, in particular Polish and Ukrainian, there are no studies on the generalization and systematization of the literary and critical reception of the creative work of Schulz—a writer of the anti-Schulz trend. Therefore, the purpose of the article is to analyze the views of foreign and Ukrainian critics with anti-Schulz visions of his creative work, to determine the dominant and main directions of such studies. This is an article about the history of Bruno Schulz's relationships with anti-criticism, the history of the slow but sure victory of Bruno Schulz's creative genius over the anti-Schulz literary and critical reception. The research outlines the periods of literary and critical reception of Bruno Schulz's literary heritage in Polish and Ukrainian Schulz studies; information on the issues of Bruno Schulz's anti-criticism has been clarified and summarized; the impact of such receptions on the artist's further creative work is characterized. The purpose and tasks of the article have determined the application of biographical, comparative-historical, and sociological methods of literary studies, as well as elements of evolutionary, psychological methods, and the theory of influences. In the perspective of scientific investigations, there is the continuation of dialogues—discussions with scientists, critics, and literary critics of the anti-Schulz trend or with ordinary readers, for whom the creative work of Bruno Schulz remains incomprehensible and therefore unacceptable.

Постановка проблеми. Бруно Шульц – відомий у всьому світі польський митець першої половини ХХ ст. Його вважають блискучим автором, письменником і художником, великим письменником і графіком, абсолютним генієм, дрогобицьким генієм, генієм Дрогобича, дрогобицьким маестро, дрогобицьким Сократом, письменником світової слави з Дрогобича, видатним галичанином, великим Бруно, визнаним класиком європейської культури, постаттю світового рівня, залізним кандидатом на Нобелівську премію, візіонером і т. ін. Натепер, наприклад, «не відомі позиції літературознавців, які б взагалі заперечували Шульца,

тобто щодо нього існує однозначна апробація, схвалення» [1, online]. Але такі погляди поділяли й поділяють все ж таки не всі й не завжди: непроста й неоднакова ситуація щодо сприйняття та оцінювання творчості Бруно Шульца супроводжувала його за життя; неоднозначне ставлення до різноманітної спадщини митця спостерігаємо й дотепер. Отже, проблема потребує окремого обговорення.

Аналіз останніх публікацій. Багато праць зарубіжних і вітчизняних науковців присвячено проблемам рецепції творчої спадщини Бруно Шульца. І хоча питання сприйняття та інтер-

претації ідей Шульца у світовому шульцознавстві досі залишається предметом різних наукових дискусій, здебільшого це праці позитивного спрямування. Істотне значення для осмислення проблеми особливостей рецепції творчості Шульца мають праці польських дослідників Влодзімежа Болецького, Малгожати Кітовської-Лисяк, Владислава Панаса, Станіслава Росека, Єжи Фіцовського, Єжи Яжембського та ін., українських шульцознавців Любомири Айзенбарт, Вікторії Дуркалевич, Катерини Ковалишин, Надії Колошук, Богдана Лазорака, Володимира Лопушанського, Віри Меньок, Романа Мниха, Андрія Павлишина, Віри Романишин, Олександра Рудяченка, Юрія Савицького, Ірини Скрипник, Віталія Табачковського, Людмили Таран, Леоніда Тимошенка, Ольги Харлан, Лесі Хомич, Ігоря Чави, Наталі Якубчак та ін. Цінним джерелом вважаємо наукові матеріали III Міжнародного фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі «Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца» [10], а також «Антологію наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі» [2]¹. Переважно студіювання взаємовідносин і взаємовпливів між Бруно Шульцом і критикою / антикритикою траплялися за життя видатного митця і трапляються дотепер у польській гуманітаристиці. Дослідницьких візій антишульцівського спрямування в українському сучасному шульцознавстві таки «бракує». При цьому, аналізуючи літературно-мистецьку спадщину, зокрема Бруно Шульца, на ті чи ті «антиписьменницькі» джерела, вочевидь, потрібно зважати для отримання об'єктивних наукових спостережень, теоретичних узагальнень чи висновків тощо. Саме це й визначає **актуальність** статті.

Об'єкт дослідження наукової розвідки – літературознавчо-критична рецепція творчості Бруно Шульца, **предмет** – літературно-критичні напрацювання, зокрема, польських й українських науковців антишульцівського спрямування.

Мета наукової розвідки полягає в теоретичному узагальненні антишульцівських критичних матеріалів (насамперед у польсько-українській гуманітаристиці) стосовно літературно-мистецької спадщини Бруно Шульца.

¹ В антології зібрано найцікавіші доповіді з трьох шульцознавчих конференцій, що відбулися в межах Міжнародного фестивалю Бруно Шульца в Дрогобичі: 1) «Бруно Шульц – Вітольд Гомбрович – Станіслав Ігнаці Віткевіч» (12 липня 2004 р.); 2) «Бруно Шульц та культура Пограниччя» (17–18 листопада 2006 р.); 3) «Рецепція творчості Бруно Шульца в сучасному світі» (29 травня 2008 р.). На жаль, видання не має чіткої структури: матеріали різних конференцій не розмежовано й тематично не впорядковано. Шульцознавцям праця презентує найяскравіші фрагменти конференцій, а пересічним читачам шульцівських прозових творів – за потреби – дає про них загальне уявлення.

Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) окреслити періоди (фази) літературно-критичної рецепції письменницької спадщини Бруно Шульца в польському й українському шульцознавстві; 2) з'ясувати й узагальнити інформацію про антикритику Бруно Шульца; 3) схарактеризувати вплив аотацій, рецензій, статей, зокрема й дискусійних, оглядів (як позитивних, так і негативних) на подальшу творчість митця, зокрема й крізь призму актуальних суспільних потреб. Мета й завдання статті зумовили застосування таких **методів**: біографічного, порівняльно-історичного, соціологічного, методу літературної антропології, а також елементів еволюційного й психологічного аналізу та теорії впливів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, коли ім'я митця відомо у всьому світі, коли шульціана в царині творів про Бруно Шульца має тисячі напрацювань, коли українськомовний шульцівський дискурс безперервно поповнюється і в галузі перекладів шульцівських творів, і в площині творів про Бруно Шульца, навіть за таких сприятливих умов ім'я Бруно Шульца, по-перше, не є загальновідомим в Україні, як, скажімо, імена Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Василя Стуса та ін., по-друге, серед тих, хто знайомий із постаттю і творчою спадщиною митця, чимало таких, хто її не розуміє і/чи не сприймає. Недостатня обізнаність із Бруно Шульцом на українських культурних, мистецьких, науково-дослідницьких й освітніх теренах є підґрунтям наших спостережень, здійснених станом на 2022 рік. Про це, зокрема, свідчать результати соціологічних досліджень, здійснених авторкою публікації: 1) завдяки організації соціологічного дослідження «Місце Бруно Шульца в українському культурно-мистецькому просторі» з метою визначення рівня обізнаності громадян України із життєписом і письменницькою спадщиною Бруно Шульца з'ясовано, що відомо ім'я Бруно Шульца 45,72% інформаторів, невідомо – 54,28%; 2) зібрана завдяки локальним опитуванням серед здобувачів вищої освіти, які навчаються за ОП з базисним компонентом *польська мова та література*, фактально-оцінна інформація свідчить про те, що знайомі із життєписом і творчістю Бруно Шульца, читали його оповідання 45,75% респондентів, і на питання «*Ваше особисте ставлення до постаті Бруно Шульца?*» вони дали такі відповіді: позитивне – 60,48% інформантів, негативне – 14,37%, нейтральне – 16,17%, не замислювався (не замислювалася) – 8,98% учасників [6].

Презентуємо еволюцію шульцівських студіювань літературно-критичного (насамперед антишульцівського) спрямування, зокрема в польському й українському шульцознавстві, у

хронологічному аспекті, окресливши періоди (фази) літературно-критичної рецепції Бруно Шульца.

Літературно-критична довоснна рецепція:

– 1934–1939 рр. → 6 років; майже 60 рецензій, нарисів і статей; добірку текстів уміщено в «Шульцівському словнику» [13, с. 447–450].

Літературно-критична повоснна рецепція:

– 1945–1955 рр. → Польща.

– 1945 – початок 1980-х рр. → Україна.

↔ Кількарічне майже цілковите мовчання про Бруно Шульца за часів комуністичних режимів у країнах колишнього соцтабору.

– 1956 р. – початок шульцівської, за висловом Ю. Андруховича, реновації, чи глобального оновлення, у Польщі + т. зв. *бруношульцманія*² за межами Польщі.

– 80-ті рр. ХХ ст. → Україна: Бруно Шульц. Повернення (Тарас Возняк).

Сучасна рецепція: кінець ХХ ст. – дотепер.

Отже, літературний дебют³ Бруно Шульца відбувся у зрілому віці: у 1933 р. (з позначкою на збірці 1934 р.) вийшла друком перша збірка оповідань «Цинамонові крамниці». Вочевидь, читачі не були готові до сприйняття незвичної, навіть дивовижної, певною мірою невчасної прози Шульца. Для таких читачів оповідання письменника здавалися позбавленими будь-якого корисного змісту, незрозумілими, химерними, написаними потворною польською мовою тощо. Проте були й такі, хто помітив у збірці оповідань учителя малювання та ручної праці з Дрогобича найбільше одкровення польської літератури останніх років, а в ньому самому – незрівнянного майстра слова та першовідкривача нових літературних обріїв.

Критики й рецензенти поставилися до дебюту Бруно Шульца теж по-різному: сприйняття з енту-

зіазмом, визнання, схвалення, захопиви відгуки – з одного боку (Софія Налковська, Адольф Навочинський, Антоній Сломінський, Юліан Тувім, Тадеуш Бреза, Міхал Хмельовець, Леон Півинський, Станіслав Ігнацій Віткевич, Вітольд Гомбрович та ін.; «лідери тодішньої літературної і мистецької сцени відразу прийняли його як свого» [1, online]), і неприязнь, нерозуміння, упередженість, навіть жорстка критика – з іншого (Ян Белятович, Здзіслав Бронцель, Наталія Вишневська, Ігнацій Фік, Станіслав Бачинський, Константій Трочинський, Еміль Брайтер, Влодзімеж Петшак, Євгенія Красовська, Мар'ян Промінський та ін.). Іноді події розвивалися взагалі у «містичній» манері, «по-шульцівські»: найжорсткіша критика в дивний спосіб і, головне, неочікувано для самих авторів-критиків перетворилася в об'єктивний фаховий літературно-критичний аналіз його прозових творів (К. Вика, С. Наперський та ін.).

У польській історіографічній шульціані маємо фундаментальні напрацювання щодо з'ясування взаємин між Шульцом і критикою, зокрема й антикритикою. Акцентуємо на праці Петра Сіткевича «Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939» [21] і ґрунтовному дослідженні Анджея Суліковського «Twórczość Brunona Schulza w krytyce i badaniach literackich (1934–1976)» [22]. У розвідках зібрано майже всі відомі за окреслений період свідчення рецепції літературних (і образотворчих) творів Шульца 1921–1976 рр. з метою відповіді на питання: як читали і про що писали в роки творчої діяльності Бруно Шульца за життя митця, як очікування читачів чи їхнє оцінювання вплинули на життя й подальшу творчість митця, чи змінилося ставлення до творчої спадщини митця після його трагічної загибелі тощо. До знаних польських критиків долучається українська шульцознавиця Леся Хомич з науковою розвідкою «Бруно Шульц в польській історіографії (друга чверть ХХ – початок ХХІ ст.)», у якій авторка заналізувала рецензії на твори Б. Шульца та критично-літературні статті, а саме: 1) міжвоєнного періоду (побіжно); 2) повоєнного часу (орієнтовно до початку 90-х рр. ХХ ст.); 3) сучасного шульцознавства. Докладно досліджено другий та третій періоди, у межах яких і сформувалося сучасне наукове шульцознавство.

Отже, публікація в 1933 р. збірки «Цинамонові крамниці», з одного боку, «викликала низку рецензій та критично-літературних статей, які підняли письменника на вершину слави» [11], а з іншого – призвела до появи низки антишульцівських напрацювань.

У 1934 р. вийшла рецензія «Literatura maligny» на «Цинамонові крамниці» Здзіслава Бронцеля [14], у 1938 р. – «Literatura w malignie» на «Сана-

² Про бруношульцманію вперше заговорив директор видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА» Іван Малкович: «У багатьох країнах починається бруношульцманія тоді, коли з'являється гарний переклад. ... саме так сталося у Німеччині, після перекладу німецькою оповідань Бруно Шульца, що зробила Дорін Дауме» [цит. за: 3, online]. На такий перебіг подій сподівається знаний видавець і в Україні завдяки якості українськомовного перекладу творів Бруно Шульца Юрієм Андруховичем: «... завдяки Андруховичу почнеться і любов молоді в Україні до Шульца: «Написав ім'я перекладача на обкладинці, і це спрацювало – молоді йому довіряє. Не з усіма перекладами стається такий успіх» [там само].

³ У 2019 р. дрогобицька дослідниця Леся Хомич у газеті бориславських нафтових урядників «Swit» за 15 січня 1922 р. під іменем Марселя Верона знайшла оповідання «Ундуля»; українською мовою оповідання перекладене С. Бреславською. Дослідники зазначають, що твір за всіма образними та стилістичними ознаками належить перу Бруно Шульца. Відтоді з урахуванням цього факту початком літературної діяльності Бруно Шульца вважають саме 1922 р., зокрема бібліографія творчого доробку Бруно Шульца розпочата літературним твором Бруно Шульца «Ундуля» [13, с. 445]. Зрозуміло, бібліографія опрацювань прозової творчості Бруно Шульца, як і раніше, починається від 1933 р.: жодних літературно-критичних згадок про новелу «Ундуля» за життя письменника не знайдено.

торій під Клепсидрою» Наталії Вишневої [23], які містили негативне сприйняття прозової творчості Бруно Шульца (про це свідчать навіть назви рецензій – «Література маячні» і «Література в маячні») через певну нездатність на той час зрозуміти зміст шульцівських творів. У 1935 р. опубліковано статтю Ігнація Фіка “Literatura choromaniaków” [17] про т. зв. літературу хороманіяків, до якої критик залучив і прозу Бруно Шульца⁴. Літературний шульцівський дискурс, доміантними рисами якого, на думку І. Фіка, були зображення царини сну, підсвідомості, несамоовитість, хвороблива екзотика, асоціальність, антираціоналізм і т. ін., критик вважав декадентським напрямом, який на той час сприймали як непотрібний і навіть шкідливий [там само].

У 1939 р., ще за життя Бруно Шульца, вийшли друком дві рецензії “Dwugłos o Schulzu”, підготовлені видатними польськими критиками ХХ ст. Казімежом Викою і Стефаном Наперським [24], з вкрай негативним оцінюванням творчості митця. Автори рецензій проаналізували прозові твори Бруно Шульца з позицій узвичаєних критеріїв та норм, які відповідали вимогам літературної критики 1930-х рр. Письменник опинився поза цими межами, через що рецензії були «найжорстокішим осудом прози Шульца» [13, с. 95] і містили «найважливіші закиди антишульцівської критики 1930-х років» [21; 22]. Але це лише один бік проблеми. Виявилось, що такий упереджений аналіз художніх творів і літературознавчих фактів антикритику К. Вики і С. Наперського перетворив в об’єктивну характеристику стильових особливостей, навіть новаторства шульцівської прози. Ретельно й, на щастя, об’єктивно аналізуючи прозові твори Бруно Шульца, критики чи не одними з перших окреслили основні риси шульцівської прози, багато в чому не зрозумілі сучасникам Шульца, але такий факт мав пояснення: уся проза письменника для його сучасників здавалася незвичайною, оригінальною, ні на що не схожою, одним словом, унікальною, інакшою, вона випередила час, тому здебільшого й не могла бути сприйнятою інакше.

Отже, за К. Викою і С. Наперським, окремі особливості прози Бруно Шульца, які вони закидали автору «Цинамонових крамниць» і «Санаторію під Клепсидрою», такі: проблема додаткового часу в оповіданнях письменника, превалювання сенсуалізму, безсюжетність, «непривабливі» мотиви дивацтва пенсіонера, каліцтва чи калікуватості, марення тощо. А ще: плеоназми, багатослів’я, називний вербалізм тощо [24]. Як наслідок, маємо висновки П. Сіткевича й А. Суліковського, пізніше за якими й авторів-укладачів «Шульців-

ського словника» про «“Dwugłos o Schulzu” як символічний літературний факт і чудово написаний літературно-критичний коментар, найбільш інтригіване «помилкове» прочитання літературного твору в польській критиці ХХ ст., що має велике історико-літературне значення для сучасного шульцознавства [13, с. 95].

Очевидно, що Бруно Шульц усвідомлював відмінність своєї літературної творчості й розраховував на різне оцінювання критиків: першою реакцією від читання шульцівської прози зазвичай було збентеження, певна розгубленість, зняковілість, замішання, навіть сум’яття переважно через порушення неординарним автором узвичаєних для того періоду критеріїв розуміння прозового твору, порушення суспільно прийнятих правил конструювання оповідної прози. Свою особисту позицію Бруно Шульц найточніше сформулював у листі до Станіслава Ігнація Віткевича: «Йшлося про деструктивну тенденцію книжки. Можливо, що, з точки зору певних усталених вартостей, це так. Але мистецтво оперує в доморальних глибинах, у точці, де вартість є тільки-но *in snatu nascendi*. Мистецтво як спонтанне висловлення життя ставить завдання перед етикою, а не навпаки» [12, с. 89].

Отже, проза Шульца виявилася жертвою сприймання її в межах негативної традиції 1930-х рр., коли імпресіонізм, гіперромантизм, сецесія, модернізм, декадентство тощо, які були визнані критиками історико-літературними джерелами письменства Шульца, функціонували як негативні [13, с. 201].

Була ще одна проблема: після успіху «Цинамонових крамниць» захоплення прихильників Бруно Шульца як письменником потихеньку, але пішло на спад, мистецька спільнота звиклася з думкою, що є у Дрогобичі незвичайний, навіть оригінальний митець, пише дивні оповідання, створює особливі графічні роботи, малюнки, картини... Але не така й уже це рідкісна подія. Влучно про це сказав Юрій Андрухович: «А надалі був лише регрес, у жодному разі не його [Бруно Шульца – *Н. М.*] особистий, творчий, а регрес прихильності» [1, online]. І це потрібно було усвідомлювати автору «Санаторію під Клепсидрою», який критики й літературознавці зустріли значно прохолодніше.

Наступна фаза літературно-критичної (повоєнної) рецепції творчості Бруно Шульца розпочалася періодом майже повного замовчування про нього: «... крім кількох оглядових публікацій та незначної вартості спогадів, не з’явилося жодної праці, яка б представляла інтерпретацію Шульца» [11, с. 305]. У Польщі «шульцівське затишшя» (можливо, навіть забуття) тривало до 1956 р., у советській Україні – майже до 80-х рр. ХХ ст. Бруно Шульца забороняла марксистська цензура

⁴ У статті йдеться про Міхала Хороманського, Адольфа Рудницького, Вітольда Гомбровича і Бруно Шульца.

через відсутність у його творах класово-революційних мотивів, недоречну фантастичність, всеохоплювальну оніричність, містичність тощо; закидали Шульцу радянські критики навіть асоціювання його з Францом Кафкою, «одним із головних проклятих письменників літератури першої половини ХХ століття» [13, с. 203].

Завдяки фундаментальним суспільно-політичним змінам у Республіці Польща, які тут відбулися раніше за інші соціалістичні країни, зароджується й нова хвиля польської літературної критики, змінюються її методологічні засади та наукові й публіцистичні орієнтири, як наслідок – ім'я Бруно Шульца повертається до польського науково-дослідницького дискурсу.

З огляду на проблему окресленої розвідки неможливо не торкнутися (хоча би побіжно) взаємин Єжи Фіцовський – Артур Сандауер, «підходи яких визначають два полюси в інтерпретації Шульца» [11, с. 307]. Є. Фіцовський першим деталізовано відтворив біографію Б. Шульца, його напрацювання стали підвалиною для подальших досліджень; А. Сандауер так само зробив чимало для популяризації творчості Бруно Шульца, але його рецепція творчості митця мала більш суб'єктивні і, як наслідок, багато в чому хибні судження.

Як зазначалося вище, глобальне оновлення, чи реновація, «нове відкриття» Бруно Шульца в Польщі почалося в 1956 р. Це рік дебюту Єжи Фіцовського (1924–2006) – усесвітньо визнаного заслуженого біографа Бруно Шульца, поета, прозаїка, есеїста, перекладача, який оприлюднив наукову розвідку “*Pszyrównienie Brunona Schulza*” [15]. Публікація «Нагадування про Бруно Шульца» відкриває численну низку напрацювань Єжи Фіцовського про письменника, найважливішою з яких вважають “*Regiony wielkiej herezji*” [16]. Провідний шульцолог світу майже 60 років свого життя присвятив пошукам слідів життя й різнобарвної творчості Бруно Шульца, «апелюючи до його друзів і родичів, провадячи масштабні пошуки, вміщуючи оголошення у пресі багатьох країн і подорожуючи до місць, пов'язаних із життям Шульца» [13, с. 384]. Фіцовський віднайшов кількості рисунків і понад сто листів письменника, єдиний рукопис «Другої осені», безліч інших документів і пам'яток. Основне гасло Єжи Фіцовського – представити читачам і шанувальникам справжнього митця, такого, яким Бруно Шульц був у реальності, послуговуючись документами і свідченнями очевидців. Саме на такому автентичному фундаменті, побудованому дослідником, стало можливим у перспективі оприлюднювати літературно-критичні рецепції Бруно Шульца, що відповідали дійсності. Можна впевнено стверджувати, що без Єжи Фіцовського світова спільнота втратила би Бруно Шульца назавжди.

У певному сенсі опонентом Фіцовського був Артур Сандауер (1913–1989) – літературний критик, прозаїк, перекладач. Авторитетним критиком став завдяки статтям про Бруно Шульца й Вітольда Гомбровича. Із Бруно Шульцом був знайомий особисто, стосунки між ними були досить добрими (Шульц навіть посприяв популяризації творчості критика-початківця), але пізніше відносини зійшли нанівещь. У листі до Анни Плоцкер (від 04.06.1941) Шульц напише: «В неділю приїхав до мене Сандауер... Він залишив мене дуже пригніченого. Мій комплекс «утраченого життя» «без майбутнього» віджив під його впливом. Він приїхав у дуже добрій формі, з усією нещадністю молодого покоління, яке вимагає звільнити місце для себе. Природно, все це тільки натяками, прямо сказано не було» [12, с. 133]. Після війни Сандауер повернувся до дослідження творчості Шульца-письменника лише в 1956 р., опублікувавши великий нарис “*Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)*” [18], який майже два десятиліття передруковували як вступ до багатьох видань текстів Бруно Шульца в Польщі (до аналізу цієї праці А. Сандауера повернемося пізніше), що призвело, на жаль, до однобічного сприйняття Бруно Шульца протягом досить тривалого часу й пересічними читачами, і фахівцями-критиками.

Як перед війною, так і в повоєнний час кожне нове видання творів Бруно Шульца «знаходить» своїх критиків і рецензентів, серед яких вирізняються відгуки й рецензії Броніслава Мамоня, Юліана Пшибося, Чеслава Самойліка, Мар'яна Равінського, Яна Кировицького, Єжи Спейна та ін. [11, с. 306, 307]. Антишульцівські мотиви суттєво послаблюються, затихають, навіть більше: збірники оповідань «Цинамонові крамниці» та «Санаторій «Під клеписидрою» відтепер вважають класикою польської літератури, твори Бруно Шульца залучають до шкільної програми польських закладів загальної середньої освіти тощо.

Поступово вивчення творчості Бруно Шульца поширюється за межі Польщі й польської мови – мови оригіналу шульцівських творів, завдяки новим і новим перекладам його «відкривають» в інших країнах: натепер шульцівський прозовий перекладацький дискурс вміщує твори майже п'ятдесятьма мовами світу. Бруно Шульц «посідає рівнорядне своє місце поруч із Францом Кафкою, Томасом Манном, Робертом Музілем, Марселем Прустом, Джеймсом Джойсом» [цит. за: 5, online]. Нині «художній ранг прози Шульца перебуває поза всякими дискусіями» [13, с. 95]. На цьому тлі розвивається нова якісна світова літературна критика шульцівського спрямування, усе активніше витісняючи окремі, здебільшого поодинокі, антишульцівські закиди.

В Україні Шульц почав повертатися від початку 80-х років ХХ ст., коли хоча б «для львівської публіки, принаймні її вужчих кіл, маленька книжечка шульцової прози (*Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod Klepsydrą / Bruno Schulz. Wstęp Artur Sandauer. – Wyd. 2. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978*) передавалася з рук у руки як таємне послання ... і була поверненням старої Галичини. Галичини інакшої, не советської, з усіма її національними та конфесійними складовими, з усіма забутими іменами та подіями» [4, с. 25]. Про це пише український культуролог, політолог, перекладач, головний редактор і засновник Незалежного культурологічного журналу «Ї» Тарас Возняк, який у 80-х рр. організував випуск самвидавної культурологічної літератури, зокрема, особисто активно перекладав і видавав у самвидаві книги Бруно Шульца. Вочевидь цього було поки що замало для знайомства широких верств українства (як пересічних читачів, так і професійних літературознавців, критиків) з постаттю і творчістю польсько-єврейського письменника з Галичини.

На краще ситуація почала змінюватися після оприлюднення нових і нових українськомовних перекладів Бруно Шульца, що посприяло активізації літературно-критичної рецепції його постаті та творчої спадщини в сучасному світовому шульцознавстві, зокрема в українському. Наразі частка доробку антишульцівського спрямування суттєво зменшилася, але такі розвідки чи то побіжні зауваження / репліки час від часу трапляються, зокрема, в науково-популярних чи публіцистичних студіях найчастіше через незрозуміння і, як наслідок, несприйняття спадщини митця.

Сучасне шульцознавство представлене переважно працями істориків літератури, мовознавців, мистецтвознавців, які дотепер по-різному інтерпретують творчість письменника, але, вочевидь, ця літературно-критична рецепція стала більш / менш об'єктивною. Своєрідною рисою цього періоду є науковий статус шульцознавства як результат десятилітніх міжнародних досліджень біографії та творчості митця. В українському шульцознавстві з'являються нові часописи, на сторінках яких рецепція творчості Бруно Шульца нині не є рідкістю, окреслено чіткі межі між незрозумінням митця та його осудом чи жорсткою критикою тощо.

Спільною працею шульцологів із дванадцяти країн світу (Бельгії, Бразилії, Голландії, Данії, Ізраїлю, Іспанії, Італії, Німеччини, Польщі, України, Франції, Чехії) є матеріали чергової академічної наукової конференції, проведеної в межах III Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі (2008) «Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца» [10]. Тексти презентовані трьома

мовами (польською, українською та англійською), повністю – мовою оригіналу, переклади наведено скорочено. Здебільшого книга містить статті дослідників-шульцознавців про сучасні інтерпретації творів письменника, особливості сприйняття Бруно Шульца у вимірах сьогодення в різних країнах, хоча йдеться також і про його сприйняття сучасниками митця.

Суттєвими й слушними є спостереження дослідників щодо негативної рецепції творчої спадщини митця. Польський критик і літературознавець Єжи Яжембський порівнює позиції польського та єврейського літературного критика Артура Сандауера, який Шульца сприймав крізь призму мазохізму (між іншим, такі погляди поділяв не лише Сандауер), і провідного шульцознавця Єжи Фіцовського. На думку Фіцовського, Сандауер суттєво перегнув палицю, перетворивши Шульца на мазохіста, а при цьому ще й прагнув залучити його творчість до якнайбільшої кількості контекстів, а саме: експресіонізму, сюрреалізму, фрейдизму, бергсонізму, кабалістики, гностицизму тощо, навіть більше – у передмові Артура Сандауера до польських видань Бруно Шульца письменника зображено чи не найкращим із реалістів, який зміг чудово «вловити дух епохи» [19; 20 тощо]. Сам Єжи Фіцовський вважав творчість Бруно Шульца окремим світом із власною мітологією [10]. Знана українська шульцознавиця Віра Меньок акцентує, що дотепер окремі «шульцефіли» закидають звинувачення письменнику за мовні дивацтва, численні запозичення іншомовних слів, недотримання правил польської мови й хаотичне образотворення, як за радянських часів звинувачували за відсутність гуманізму, порищення у світ фантазій та порушення раціональної структури дійсності тощо [10]. До сучасних рецепцій антишульцівського спрямування в Україні в певному сенсі можна віднести й т. зв. Шульцгейт⁵, але це вже стосується переважно рецепції образотворчої спадщини Шульца-художника.

⁵ Скандал навколо фресок Бруно Шульца. Під час німецької окупації за наказом німецького офіцера Фелікса Ландау Бруно Шульц розписав на «віллі гестапівця» у Дрогобичі кімнату для його малолітніх дочки й сина. Шульц прикрасив стіни дитячої кімнати казковими персонажами: принцесою, лицарем на коні, гномиками, каретою з візником тощо. Вважалося, що фрески Бруно Шульца загублено. У лютому 2002 р. в одному із приватних помешкань Дрогобича німецькі кінодокументалісти на чолі з Беньяміном Гайслером знайшли «казкову кімнату», а на початку травня понад половину цих зображень було демонтовано й нелегально вивезено за межі України представниками єрусалимського Інституту Голокосту «Яд Вашем». Завершилося все величезним скандалом. Після довгих перемовин між Ізраїлем та Україною був підписаний протокол, згідно з яким меморіальний комплекс «Яд Вашем» отримав право користування розписами протягом двадцяти років (три фрески передані музею «Яд Вашем», інші п'ять – перебувають в Україні в Дрогобицькому краєзнавчому музеї).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Наявність досить масштабного обшару антишульцівської літературно-критичної рецепції, зокрема в міжвоєнний період, має парадоксальне пояснення. Бруно Шульц, на переконання майже всіх знаних шульцознавців, є представником т. зв. літератури елітарної, якій притаманна насамперед незвичність і новизна, оригінальність, навіть дивність з певним випередженням часу. Саме тому з'являлися й з'являються досі, хоча значно рідше, антишульцівські рецензії, відгуки тощо. І в цьому в принципі немає нічого дивного чи поганого – головне, щоб опоненти Бруно Шульца фахово аналізували й мотивували свою антишульцівську позицію, а не припускалися жорстких закидів, не підкріплених ґрунтовною аргументацією. Тим паче, що сам письменник, як зауважує Віра Меньок, був дуже щирим критиком: «... якщо йому якась книга не подобалась, він прямо писав про це, а такого нема й у сучасній літературній критиці» [цит. за: 3, online].

Студіювання проблеми літературно-критичної рецепції прозових творів Бруно Шульца антишульцівського спрямування дозволяє висновувати: ім'я Бруно Шульца важливе для сучасного літературно-мистецького дискурсу, його твори знову і знову переосмислюють, шукають нові підходи до онтологізації його творчості тощо. Ситуація щодо взаємин між критикою / антикритикою і Бруно Шульцом змінюється на користь позитивного сприйняття постаті й творчої спадщини галицько-польського письменника єврейського походження як у світовому шульцознавстві загалом, так і в українському зокрема. Юрій Андрухович в інтерв'ю DW щодо реалізації у книгарнях України шульцівських оповідань у його перекладі акцентував, що «страшенно задоволений» тим, як жваво продається книжка: «На тлі того, що у світі і у нас читають все менше, а Бруно Шульц автор все ж таки камерний, якому читачі мають присвятити час, бути підготовленими, то такий інтерес до його творів – позитивний знак» [цит. за: 3, online]. Перспективним вважаємо подальші дослідження діалогів-дискусій з науковцями, критиками, літературознавцями антишульцівського спрямування чи просто з такими читачами, для яких творчість митця дотепер залишається незрозумілою, а тому й непринятною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю., Малиновський Р. Паралельнокультурність. *Посестри*. Часопис № 8. 19.05.2022. URL: <http://surl.li/jkdec>.
2. Антологія наукових матеріалів трьох міжнародних фестивалів Бруно Шульца в Дрогобичі / за ред. Віри Меньок ; Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка. Дрогобич : Коло, 2008. 160 с.
3. Веснянка О. Бруношульцманія. *Сайт DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn>.
4. Возняк Т. Бруно Шульц. Повернення: есеї, переклади. Львів : Вид-во «Незалежний культурологічний журнал „І”» у співпраці з видвом «Центр Європи», 2012. 218 с.
5. Мартинович Ю. День народження Бруно Шульца. Геній з Дрогобича, який міг би отримати по війні Нобелівську премію. *Еспресо. Захід*. 12 липня 2021 р. URL: <http://surl.li/hbogm>.
6. Маторіна Н. До питання про місце Бруно Шульца в українському культурно-мистецькому просторі. *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2023. № 35. [Статтю прийнято до друку].
7. Маторіна Н. М. Календарно-наративна «протобіографія» українськомовних перекладів художніх творів Бруно Шульца. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2022. № 58. С. 295–301.
8. Маторіна Н. Українськомовний перекладацький дискурс (на матеріалі творів Бруно Шульца і про Бруно Шульца). *Нова філологія*. 2022. № 88. С. 50–58.
9. Маторіна Н. Українськомовні переклади шульцівської художньої прози: наукометричний аспект. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»* / ред. кол. Марія Федурко (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 52. С. 45–52.
10. Сучасна рецепція творчості Бруно Шульца : наук. матеріали III Міжнародного Фестивалю Бруно Шульца у Дрогобичі / Полоністичний науково-інформаційний центр ім. Ігоря Менька ДДПУ ім. Івана Франка, Т-во «Фестиваль Бруно Шульца» у Любліні ; за ред. Віри Меньок. Дрогобич : Коло, 2009. 302 с.
11. Хомич Л. Бруно Шульц в польській історіографії (друга чверть XX –початок XXI ст.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2014. Вип. 17–18. С. 304–313.
12. Шульц Б. Книга листів / укл. Єжи Фіцовський ; пер. з пол. А. Павлишин. Київ : Дух і літера, 2012. 360 с.
13. Шульцівський словник / за редакцією Владзімежа Болецького, Єжи Яжембського, Станіслава Росека ; переклад з польської Андрія Павлишина. Київ : Дух і Літера, 2022. 504 с.

14. Broncel Z. Literatura maligny. O «Sklepiach cynamonowych» Bruno Schulza. *ABC Literacko-Artystyczne*. 1934. Nr 6. S. 1.
  15. Ficowski J. Przypomnienie Brunona Schulza. *Życie Literackie*. 1956. Nr 6. S. 6–7.
  16. Ficowski J. Regiony wielkiej herezji. Sejny : Fundacja «Pogranicze», 2002. 521 s.
  17. Fik I. Literatura choromaniaków. *Tygodnik Artystów*. 1935. Nr 35; idem, Wybór pism krytycznych, oprac. i wstępem opatrzył A. Chruszczyński. Warszawa, 1961, s. 126–135.
  18. Sandauer A. Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu). *Przegląd Kulturalny*. 1956. Nr 31. S. 6–7, 9.
  19. Schulz B. Proza. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1973. 415 s. (Wstęp Artura Sandauera «Rzeczywistość zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)»).
  20. Schulz B. Sklepy cynamonowe. Sanatorium pod Klepsydrą / Kometa. Wstęp Sandauer A. Kraków, 1957. 372 s.
  21. Sitkiewicz P. Bruno Schulz i krytycy. Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach 1921–1939. Gdansk : Słowo/obraz terytoria, 2018. 300 s.
  22. Sulikowski A. Twórczość Brunona Schulza w krytyce i badaniach literackich (1934–1976). *Pamiętnik Literacki*. 1978. № 2. S. 264–303.
  23. Wiśniewska N. Literatura w malignie. *Epoka*. 1938. Nr 33. S. 11–13.
  24. Wyka K., Napierski S. Dwugłos o Schulzu. *Ateneum*. 1939. Nr 1 (przedruk w: Wyka K. Stara szuflada. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1967. S. 259–271).
- REFERENCES**
1. Andrukhovych, Yu., Malynovskyi, R. (2021) Paralelnokulturnist [Parallel culture]. *Posestry*. Chasopys № 8. 19.05.2022. URL: [in Ukrainian].
  2. Antolohiia naukovykh materialiv trokh mizhnarodnykh festyvaliv Bruno Shultsa v Drohobychi, (2008) [An anthology of scientific materials of three international festivals of Bruno Schultz in Drohobych] / za red. Viry Menok; Polonistychnyi naukovo-informatsiinyi tsentr im. Ihoria Menka DDPU im. Ivana Franka. Drohobych, 160 s. [in Ukrainian].
  3. Vesnianka, O. (2012) Brunoshultsomaniiia [Brunoschulzmaniiia]. *Sait DW*. 06.12.2012. URL: <https://p.dw.com/p/16wIn> [in Ukrainian].
  4. Vozniak, T. (2012) Bruno Shults. Povnennia: esei, pereklady [Bruno Schulz. Return: essays, translations]. Lviv: Vyd-vo «Nezalezhnyi kulturnolohichniy zhurnal „I”» u spivpratsi z vyd-vom «Tsentr Yevropy». Lviv: «I», 218 s. [in Ukrainian].
  5. Martynovych, Yu. (2021) Den narodzhennia Bruno Shultsa. Henii z Drohobycha, yakii mih by otrymaty po viini Nobelivsku premiiu [A genius from Drohobych who could have won the Nobel Prize after the war]. *Espresso. Zakhid*. 12 lypnia. URL: <http://surl.li/hbogm> [in Ukrainian].
  6. Matorina, N. (2023) Do pytannia pro mistse Bruno Shultsa v ukrainskomu kulturno-mystetskomu prostori [On the issue of the place of Bruno Schulz in the Ukrainian cultural and artistic space]. *Volyn filolohichna: tekst i kontekst*, № 35. [Stattiu pryiniato do druku] [in Ukrainian].
  7. Matorina, N. M. (2022) Kalendarno-naratyvna «protobiohrafia» ukrainskomovnykh perekladiv khudozhnykh tvoriv Bruno Shultsa [Calendar-narrative «protobiography» of ukrainian language translations of Bruno Schulz's artistic works]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Filolohiia»*, № 58, s. 295–301 [in Ukrainian].
  8. Matorina, N. (2022) Ukrainskomovnyi perekladatskyi dyskurs (na materialii tvoriv Bruno Shultsa i pro Bruno Shultsa) [Ukrainian-language translation discourse (based on the works of Bruno Schulz and about Bruno Schulz)]. *Nova filolohiia*, № 88, s. 50–58 [in Ukrainian].
  9. Matorina, N. (2022) Ukrainskomovni pereklady shultsivskoi khudozhnoi prozy: naukometrychnyi aspekt [Ukrainian-language translations of Schulz's literary prose: scientometric aspect]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia»* / red. kol. Mariia Fedurko (holovnyi redaktor) ta in. Drohobych: Vydavnychi dim «Helvetyka». Vyp. 52, s. 45–52 [in Ukrainian].
  10. Suchasna retseptsiiia tvorchoosti Bruno Shultsa, (2009) [Modern reception of Bruno Schulz's work]: *nauk. materialy III Mizhnarodnoho Festyvaliu Bruno Shultsa u Drohobychi* / Polonistychnyi naukovo-informatsiinyi tsentr im. Ihoria Menka DDPU im. Ivana Franka, T-vo «Festyval Bruno Shultsa» u Liublina; za red. Viry Menok. Drohobych, 302 s. [in Ukrainian].
  11. Khomych, L. (2014) Bruno Shults v polskii istoriohrafii (druha chvert XX –pochatok XXI st.) [Bruno Schulz in Polish historiography (second quarter of the 20th – beginning of the 21st century)]. *Drohobyt'skyi kraieznavchyi zbirnyk*, vyp. 17–18, s. 304–313 [in Ukrainian].
  12. Shults, B. (2012). Knyha lystiv [Book of letters] / ukl. Yezhy Fitsovskyy; per. z pol. A. Pavlyshyn. Kyiv : Dukh i litera [in Ukrainian].
  13. Shultsivskyyi slovnyk (2022) [Vocabulary of Schulz] / za redaktsiieiu Vlodzimezha Boletskoho, Yezhy Yazhemb'skoho, Stanislava Rosieka. Pereklad z polskoi Andriia Pavlyshyna. Kyiv, 504 s. [in Ukrainian].

14. Broncel, Z. (1934) Literatura maligny. O «Skle-
pach cynamonowych» Bruno Schulza [Delicate
literature. About "Cinnamon Shops" by Bruno
Schulz]. *ABC Literacko-Artystyczne*, nr 6, s. 1.
15. Ficowski, J. (1956) Przypomnienie Brunona
Schulza [A reminder of Bruno Schulz]. *Życie Lit-
erackie*, nr 6, s. 6–7.
16. Ficowski, J. (2002) Regiony wielkiej herezji
[Regions of great heresy]. Sejny, 521 s.
17. Fik, I. (1935; 1961) Literatura choromaniaków
[Horomaniac literature]. *Tygodnik Artystów*, nr 35;
idem, Wybór pism krytycznych, oprac. i wstępem
opatrzył A. Chruszczyński. Warszawa, s. 126–135.
18. Sandauer, A. (1956) Rzeczywistość zdegradowana
(Rzecz o Brunonie Schulzu) [Degraded reality
(About Bruno Schulz)]. *Przegląd Kulturalny*,
nr. 31, s. 6–7, 9.
19. Schulz, B. (1973) Proza [Prose]. Kraków, 415 s.
(Wstęp Artura Sandauera «Rzeczywistość
zdegradowana (Rzecz o Brunonie Schulzu)»).
20. Schulz, B. (1957) Sklepy cynamonowe.
Sanatorium pod Klepsydrą / Kometa [Cinnamon
Shops. Hourglass Sanatorium / Comet]. Wstęp
Sandauer A. Kraków, 372 s.
21. Sitkiewicz, P. (2018) Bruno Schulz i krytycy.
Recepcja twórczości Brunona Schulza w latach
1921–1939 [Bruno Schulz and the critics.
Reception of Bruno Schulz's work in the years
1921–1939]. Gdansk, 300 s.
22. Sulikowski, A. (1978) Twórczość Brunona
Schulza w krytyce i badaniach literackich
(1934–1976) [The works of Bruno Schulz in
literary criticism and research (1934–1976)].
Pamiętnik Literacki, № 2, s. 264–303.
23. Wiśniewska, N. (1938). Literatura w malignie
[Literature in delusion] *Epoka*, nr 33, s. 11–13.
24. Wyka, K., Napierski, S. (1939) Dwugłos o
Schulzu [Two voices about Schulz]. *Ateneum*, nr
1 (przedruk w: Wyka, K. (1967) *Stara szuflada*
[Old drawer]. Kraków, s. 259–271).